

Cultuurhistorische Verkenning Doctor H.G. Scholtenstraat – Kalverpad
Team Erfgoed – Hilde Bloemers, gemeente Zaanstad
25 september 2023

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Geschiedenis en ontwikkeling van het plangebied
3. Cultuurhistorische waarden
4. Bronnen

1. Inleiding

1.1 De aanleiding

De wens van gemeente Zaanstad is de locatie te transformeren tot camperplaats. Campereigenaren op bezoek in Zaanstad en bij de Zaanse Schans parkeren in toenemende mate hun camper in de wijken zoals Oud-Zaandijk en omgeving. Dit zorgt voor parkeerhinder en overlast bij bewoners, door geluidsoverlast, stankoverlast en vuilnis dat in de wijk wordt verspreid. Deze problematiek wordt versterkt door het in tien jaar tijd verdubbelde camperbezit in Nederland waar ook Gemeente Zaanstad mee te maken krijgt. Wanneer de gemeente hier niks aan doet, wordt de problematiek erger en ontstaan er meer onveilige en ongewenste situaties.

Door de gemeente Zaanstad is daarom een onderzoek uitgevoerd naar het vinden van een geschikte locatie binnen de gemeente voor het ontwikkelen van een camperplaats. Hieruit is één voorkeurslocatie geselecteerd: de locatie aan de Doctor H.G. Scholtenstraat. Zie voor de gebiedsafbakening de kaart hieronder. Voor deze locatie is een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd en er is een marktdialoog georganiseerd. De camperplaats is tijdelijk voor 10 jaar.

1.2 Beschrijving van het huidige beeld van de locatie

De locatie voor de camperplaats bevindt zich aan het einde van Doctor H.G. Scholtenstraat te Zaandam. Deze toegangsweg biedt aan de noordzijde van het perceel aansluiting. Ten zuiden van het gebied ligt een ruimtelijke barrière van de verhoogde snelweg A8. De locatie grenst aan de westzijde aan een hondenvereniging met twee hondensportvelden en aan de oostzijde aan het Klaverpad en recreatiegebied Jagersveld. Het Kalverpad is een route voor langzaam verkeer die met een fietstunnel onder de A8 de woonwijken Kogerveld en het Kalf met elkaar verbindt. Parallel aan het Kalverpad ligt de historisch waardevolle waterstructuur De Gouw. Dit is een van de twee overgebleven, in een noord-zuid richting lopende, vaarsloten. Deze in Oostzaandam gelegen Gouw loopt van de Zuidervaart, dwars door de bebouwing naar de Nagouw in 't Kalf (zie afb. 2).

Het terrein is circa 8.800m² (zie afb. 3). Aan de west-, zuid- en oostzijde is een bomenrij aanwezig waardoor het netto bruikbare terrein circa 7.000m² bedraagt. Op het terrein bevinden zich voornamelijk gras en struiken. De locatie is nu een openbare speelplaats in het verlengde van recreatiegebied Jagersveld. Op de locatie staat een viertal (grote) speeltoestellen zoals een kabelbaan in een groene omgeving (zie afb. 1). Deze zijn op de kaart te herkennen aan de zandachtige ondergrond. De huidige bestemming van de locatie is sport. In de komende periode van 10 jaar is er nog geen zicht op uitbreidingsvragen voor sportvoorzieningen. Het is daarom mogelijk om tijdelijk af te wijken van de bestemming sport en camperplaatsen mogelijk te maken.

De directe omgeving van de locatie is vanwege de ligging direct naast recreatieplas Jagersveld erg groen. Rondom de Jagersplas is een natuur- en recreatiegebied met (zwem)stranden. De Jagersplas biedt volop mogelijkheden om te recreëren. Daarnaast bevinden zich in de directe omgeving van de locatie verschillende sportverenigingen en enkele bedrijven. Aan de toegangsroute zijn asiel- en hondenopvang en recyclebedrijf Best & Dekker gevestigd. De afstand tot voorzieningen en de bereikbaarheid per auto of fiets is goed.

1 | Foto's van de bestaande situatie (februari 2023)

2 | Locatie in de omgeving

3 | Locatie potentiële camperplaats Doctor H.G. Scholtenstraat

2.2 Grote veranderingen in de 20^e eeuw

Van zandwinplaats tot recreatiegebied op stadsniveau

Tot halverwege de 20^e eeuw lag het gebied nagenoeg onveranderd te midden van het veenweidegebied. Hier kwam rond 1960 verandering in. Plannen ontstonden voor de aanleg van de autosnelweg A8 waarvoor de Coentunnel aangelegd werd. Daarnaast werden plannen gemaakt voor grootschalige stedelijke uitbreidingen zoals Kogerveld, Poelenburg, Peldersveld, Hoornseveld én het Kalf. Omdat het Zaanse veenlandschap niet zomaar geschikt was om op te bouwen ontstond een grote behoefte aan zand om deze gebieden op te hogen. Om dit zand te verkrijgen werd een zandwinplaats aangewezen in de nabijheid van de wijken. In de zoektocht naar een geschikte plaats zijn verschillende grondonderzoeken gedaan door onder andere Stichting voor bodemkartering Wageningen in opdracht van de werkgroep Bosbouw Randstad Holland (zie afb. 5). Toen het zandwingebied werd aangewezen, ontstonden ook plannen om dit gebied te transformeren naar een recreatiegebied. Dit gebied is nu bekend als de Jagersplas in het recreatiegebied Jagersveld.

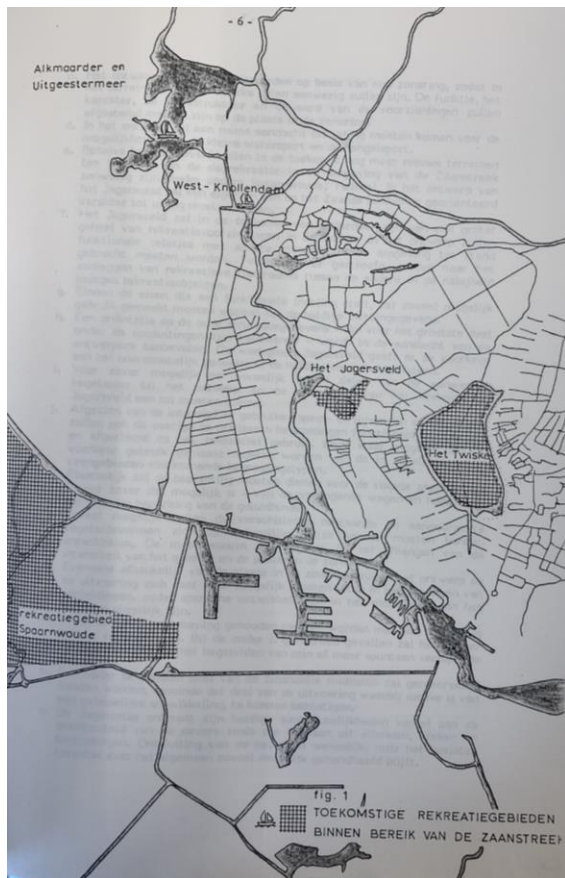
5/ Zandwinplaats Jagersplas en op te hogen gebieden (Gemeentewerken Zaandam, 1962 – gemeente archief Zaanstad)

Het transformeren van een zandwinplaats tot recreatiegebied is iets dat in Nederland vaker werd gedaan. Het gebied is door het Rijk aangewezen als een van de grootschalige locaties voor openluchtrecreatie. Andere gebieden in de omgeving die zijn aangewezen zijn Spaarnwoude op de grens van Amsterdam en Haarlem en het Twiske in Oostzaan (zie afb. 6). Het gebied werd aangelegd ten behoeve van recreatie voor de nieuwe stedelijke uitbreidingswijken én de bestaande stad. In een publicatie van het Sociografisch Bureau Zaanstreek uit 1970 wordt het belang van de komst het recreatiegebied verder uiteengezet:

“De Zaanstreek is één van de oudste industriegebieden van Nederland. In de tijd dat de Zaanse industrie tot ontwikkeling kwam (reeds in de vorige eeuw), hadden zaken als woonmilieu (gescheiden van werkmilieu), lucht- en waterverontreiniging en met name openluchtrecreatie nog weinig belangstelling. Met andere woorden, het leefmilieu en welzijn van de bevolking hebben in het verleden onvoldoende aandacht gekregen. Nu de normen met betrekking tot het leefmilieu en het welzijn van de bevolking veel zwaarder wegen, wordt met in de Zaanstreek gekonfronteerd met een zeer negatieve waardering van de historisch geroeide situatie.”

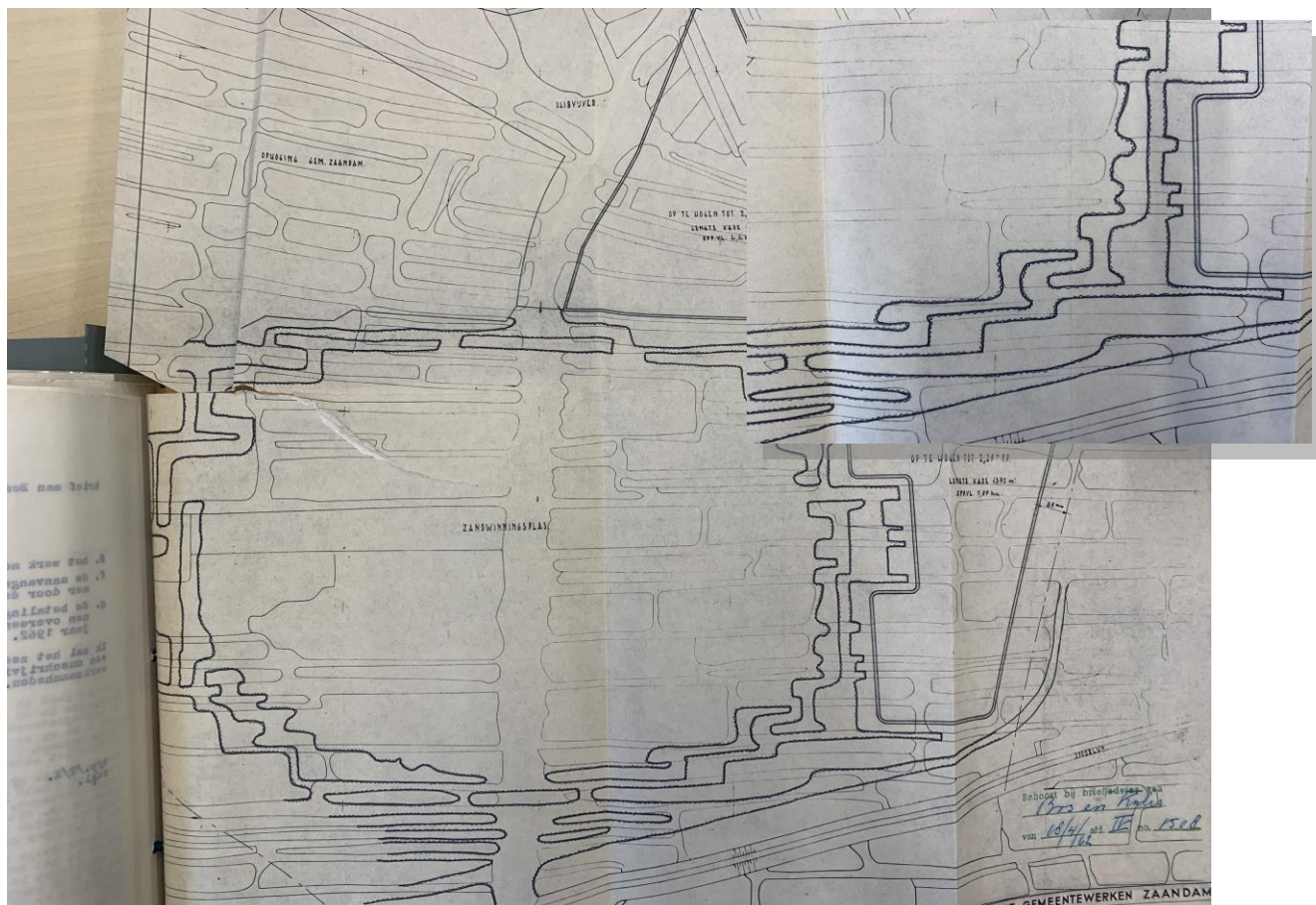
Hierop volgend wordt in het document beschreven dat de Jagersplas en Jagersveld met hun recreatieve en groene karakter bij kunnen dragen om het beeld van de Zaanstreek te verbeteren.

Hoewel de plas wat betreft de ronde vorm niet aansluit bij het slagenlandschap zijn wel sporen te zien in de randen van de plas. Tijdens de zandwinning is al rekening gehouden met het gegeven dat de plas een recreatieve functie zou gaan vervullen. Daarom zijn in de rand bestaande oevers aangehouden zodat de overgang van de grote plas naar het weidelandschap zachter, vanzelfsprekend en minder abrupt zou worden (zie afb. 7 & 8).

6| Links: Het Jagersveld als onderdeel van een groter netwerk van recreatiegebieden (bron: PvE – Gemeentearchief Zaanstad)

7| Rechts: Situatietekening van Jagersveld in de omgeving van het veenweidelandschap (bron: PvE – Gemeentearchief Zaanstad)

8/ Ontwerp zandwinplaats met detail aanhouden bestaande oevers (bron: Gemeentearchief Zaanstad)

Plan van Eisen

De eerste schetsontwerpen voor dit terrein stammen uit 1966. In 1973 is het Plan van Eisen, ook opgesteld door Sociografisch Bureau Zaanstreek in opdracht van gemeente Zaanstad. In dit document worden verschillende analyses uiteen gezet over de toenmalige situatie over bijvoorbeeld natuur, recreatie en geluidshinder/visuele invloeden om hoogbouw. Ook worden prognoses gedaan over het te verwachten aantal bezoekers en waar uit de omgeving deze vandaan komen. Aan de hand van de onderzoeken zijn doelstellingen geformuleerd op het gebied van functie en karakter, voorzieningen en infrastructuur. De samenvatting van deze doelstellingen is dat het een divers gebied moest worden met verschillende vormen van recreatie en natuur. Daarnaast worden op de andere (nog aan te leggen) grootschalige recreatiegebieden in de omgeving.

Hoewel het te onderzoeken gebied vandaag de dag los lijkt te staan van het recreatiegebied Jagersveld, is het gebied lange tijd in de ontwerpen meegenomen. Op deze locatie is in het Plan van Eisen uit 1973 een ijsbaan gepland, in samenhang met de sportvelden ten westen van de locatie (zie afb. 9). Hoewel veel sloten in dit plan zijn gedempt is de oost-west verbinding van het voormalige slagenlandschap in deze vorm nog goed terug te zien. Een andere belangrijke structuur is het pad dat is gepland van Kogerveld langs het Kalf richting Haaldersbroek.

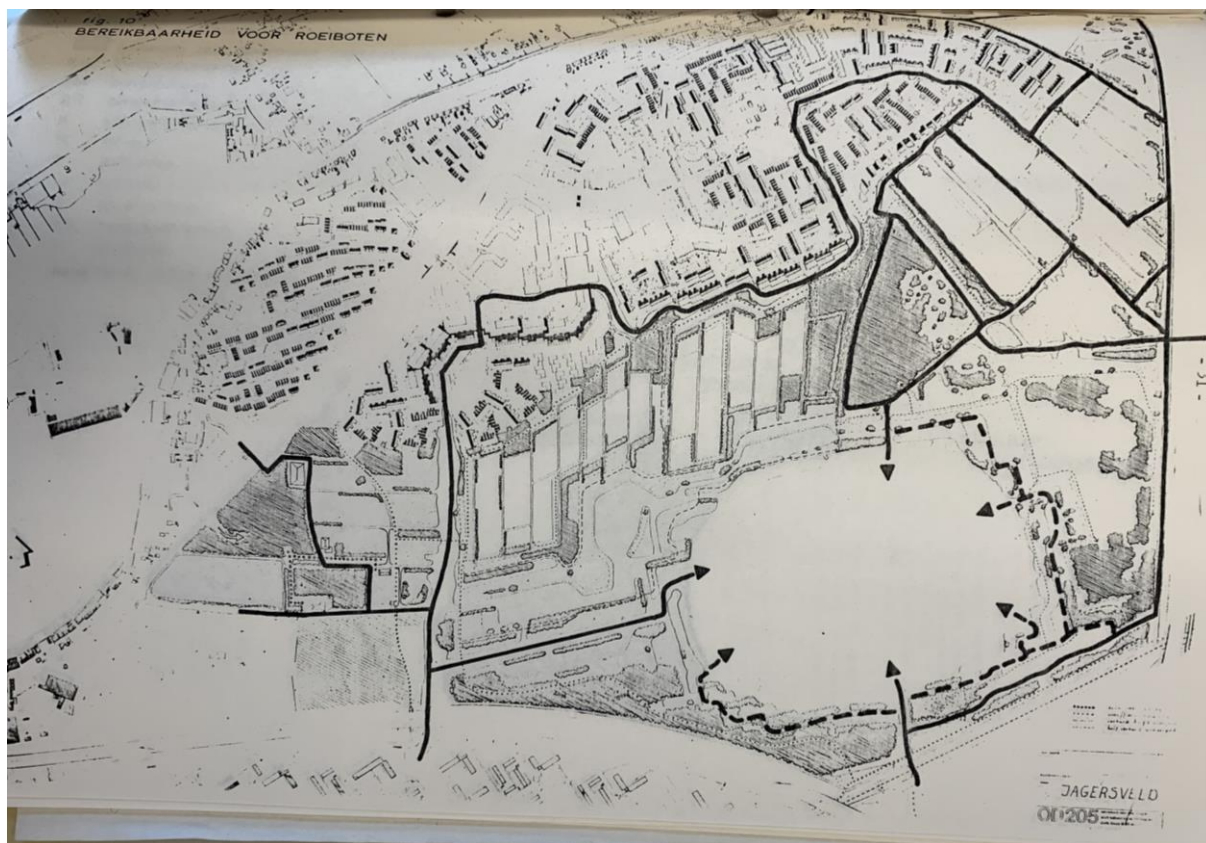

9/ Plantekening bosexperiment met detail van ijsbaan uit het PvE (bron: Gemeentearchief Zaanstad)

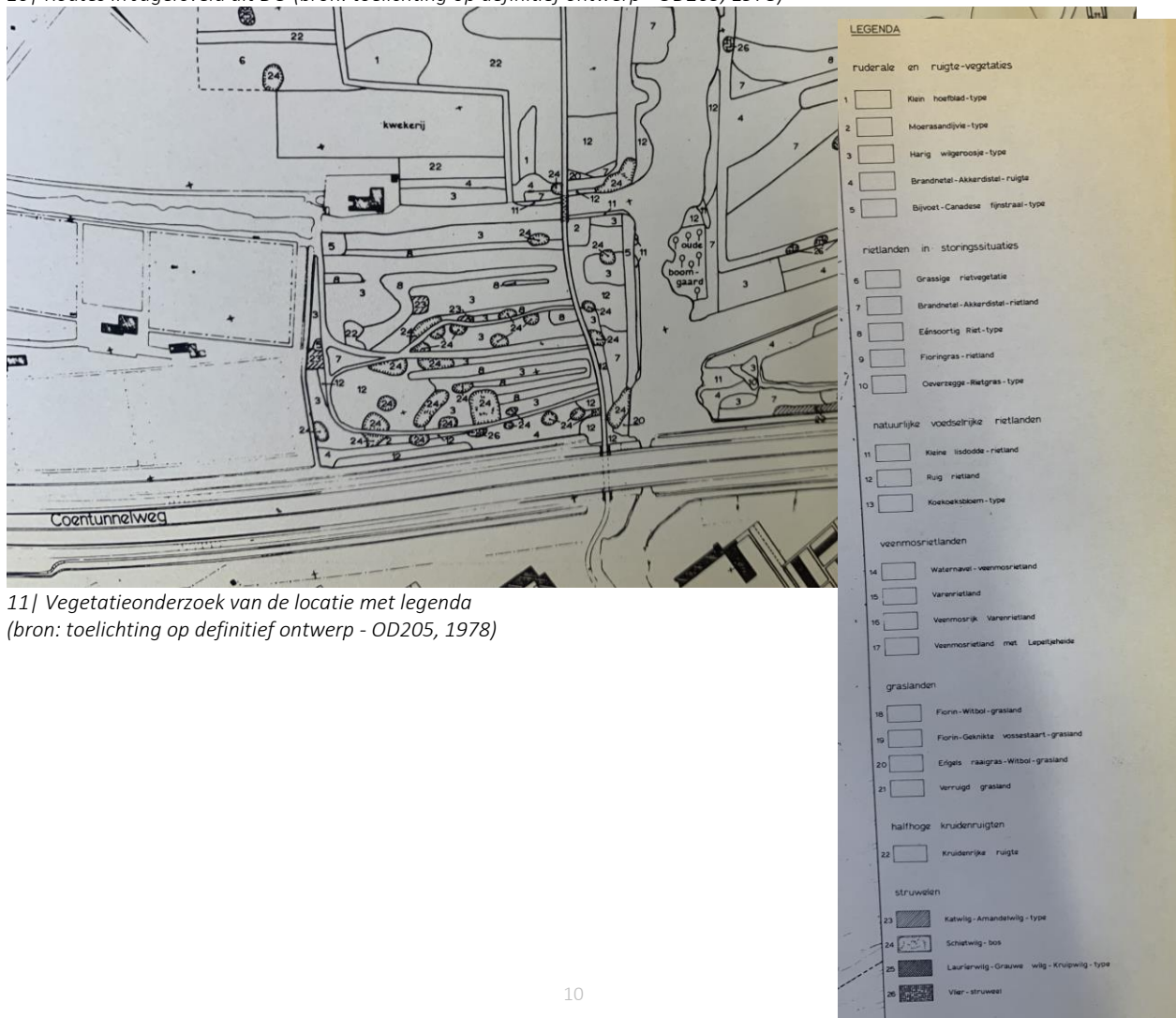
Definitief ontwerp

In 1978 is een definitief ontwerp gepresenteerd door OD205, ontwerp- en advies bureau voor planologie, architectuur en landschap uit Delft. In het definitief ontwerp worden de uitgangspunten uit het Plan van Eisen vertaald naar het ontwerp op zowel grote schaal als detailniveau. In het DO staan de factoren ontwerp, menselijk gebruik, beheer en natuurlijke ontwikkeling in relatie tot elkaar. In de toelichting wordt landschap omschreven als twee aspecten, namelijk "omgeving" (ruimtelijk: bodem, water, reliëf, klimaat, begroeiing, wegen, bebouwing, flora, fauna, etc.) waarin zich "processen" (natuurlijk en cultureel) plaatsvinden. De relatie en verhouding tussen natuurlijke ontwikkeling en menselijk gebruik zijn van grote betekenis voor Jagersveld. *"De functie van dit toekomstige recreatiegebied is te omschrijven als het bieden van een aantrekkelijke omgeving die aanleiding geeft en uitnodigt tot zo veel mogelijk "ontspannende" activiteiten, die verspreid liggen binnen het hele spanningsveld van dagrecreatie tot natuurbeleving."* Deze twee functies zijn in het plan wel deels van elkaar gescheiden aangezien dagrecreatie veel drukte met zich meebrengt, terwijl natuurbeleving gebaat is bij rust. Houtopstanden zijn een van de ontwerpuitwerkingen om de overgang tussen de twee functies goed vorm te geven.

In het DO en de bijbehorende toelichting vallen een aantal aspecten op in relatie tot de onderzoekslocatie. Ten eerste is gezocht naar een alternatieve locatie voor de ijsbaan. De locatie valt maar gedeeltelijk binnen de plangrenzen van het ontwerp. De sportvelden uit het PvE ten westen van het gebied lijken wel al aan te zijn gelegd. Het is onduidelijk waarom naar een nieuwe locatie is gezocht voor de ijsbaan. Daarnaast is de functie van het nu lege gebied ook onduidelijk in het ontwerp. Het Kalverpad dat in het PvE een belangrijke rol speelde, is ook in dit ontwerp een belangrijke ontsluiting tussen het Kalf en Kogerveld (zie afb. 10). Uit de vegetatie analyse uit het DO blijkt wel dat de locatie een zeer diverse variatie aan vegetatie heeft (zie afb. 11). Wellicht is besloten deze natuurlijke kwaliteit te behouden en met rust te laten in het ontwerp.

10| Routes in Jagersveld uit DO (bron: toelichting op definitief ontwerp - OD205, 1978)

11| Vegetatieonderzoek van de locatie met legenda (bron: toelichting op definitief ontwerp - OD205, 1978)

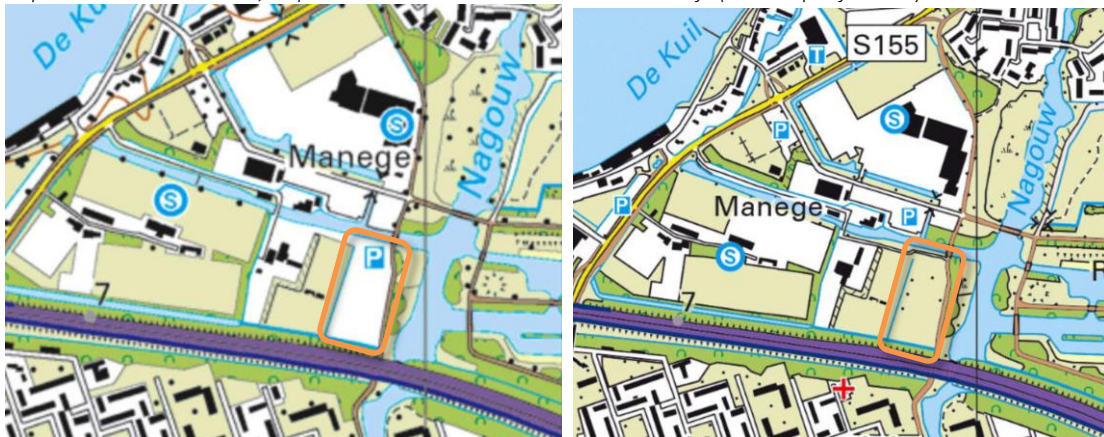
Veranderingen in het gebied tot vandaag

Vandaag de dag is het gebied net zo ongedefinieerd als in het DO. In de periode tussen de jaren '70 en vandaag hebben nog een aantal veranderingen plaatsgevonden. In de onderstaande afbeeldingen 12 t/m 15 is te zien dat rond 1990 het gehele terrein tussen de Nagouw en sportvelden een recreatief terrein was met een pad dat van de Doctor H.G. Scholtenstraat naar het Kalverpad liep. Tussen de sportvelden en de onderzoekslocatie heeft zich een dierenasiel en hondenvereniging gevestigd waarna tussen de gebieden een sloot is gegraven; dit lijkt te zijn gedaan rond 2010. Deze sloot doorbreekt het langwerpige karakter van het voormalige slagenlandschap nog meer. Op het terrein zelf zijn tussen 2010 en 2023 speeltoestellen geplaatst na een tijdelijke functie als parkeerplaats. Vanaf toen heeft de locatie een functie als openbare speelplaats gekregen. Op de locatie staan een viertal (grote) speeltoestellen zoals een kabelbaan en grote schommels.

Het gebied heeft een natuurlijk karakter door dat de speeltoestellen in het gras staan met zand als valondergrond. Het terrein wordt echter summier onderhouden, waardoor op sommige momenten de speeltoestellen niet te bereiken zijn door hoge beplanting. Rond het terrein (na slecht onderhoud zelfs op het terrein zelf) staat een dichte rand met beplanting met onder andere riet en wilgopstanden. Het is mogelijk dat dit de restanten zijn van het natuurlijk karakter tot ca. 2010. Ten oosten van het terrein loopt het Kalverpad. Dit is nu een aantrekkelijke fietsroute, gekenmerkt door wilgen die op regelmatige afstand van elkaar langs het pad staan. De locatie is vanaf het Kalverpad goed te beleven en geeft lucht aan de recreatieve route na de fietstunnel onder de A8.

12| Links: kaart rond 1980, 13| rechts: kaart rond 1990 – locatie in oranje (bron: topotijdreis.nl)

14| Links: kaart rond 2010, 15| rechts: kaart rond 2023 – locatie in oranje (bron: topotijdreis.nl)

3. Cultuurhistorische waarden

De onderzoekslocatie is van cultuurhistorische, functionele en landschappelijke betekenis als onderdeel van een periode waarin het landschappelijk ontwerp van recreatiegebieden een belangrijke rol innamen in stadsontwikkeling. De locatie is getoetst aan de landelijk vastgestelde criteria om panden op cultuurhistorische wijze te waarderen. Deze waarden zijn:

1. Landschappelijke waarden
2. Stedenbouwkundige waarden
3. Cultuurhistorische waarden
4. Archeologische waarden
5. Gaafheid en zeldzaamheid*

** 1. Stedenbouwkundige waarden 2. Architectuurhistorische waarden 3. Cultuurhistorische waarden zijn de hoofdcriteria. Deze kunnen versterkt worden door de volgende sub criteria: A. Gaafheid/herkenbaarheid B. Zeldzaamheid.*

Samengevat worden deze waarden ook wel de cultuurhistorische waarden genoemd. Deze zullen worden gewaardeerd in hoge waarde, positieve waarde of basiswaarde.

3.1 Waardering

1. Archeologische waarden

Het plangebied is niet van archeologische waarde. Er hoeven daarom geen maatregelen met betrekking tot archeologie worden genomen.

2. Landschappelijke waarden

De locatie heeft een hoge landschappelijke waarde vanwege zijn natuurlijke karakter. Het Jagersveld is ingericht als recreatiegebied waar dagrecreatie en natuurbeleving de belangrijkste onderdelen waren. Het feit dat dit gebied nog steeds natuurlijk oogt met (ruig) gras en rietranden sluit aan bij de natuurlijke context van het recreatiegebied Jagersveld, maar ook van de sportvelden en hondenvereniging. De relatie met het Kalverpad die de locatie heeft is ook waardevol. De wilgen die het pad begeleiden geven het pad een bijzonder karakter dat past bij het Zaanse landschap. Daarnaast wordt de open relatie tussen de locatie en het Kalverpad als waardevol beschouwd. Dit geeft de recreatieve route langs de Nagouw openheid en zicht over het terrein. De groene rand met later gegraven watergang aan de westzijde van het terrein benadrukken dit groene karakter.

3. Stedenbouwkundige waarden

De stedenbouwkundige waarde van het gebied is positief. De functie van het terrein als speelplaats sluit aan bij het gehele gebied van het Jagersveld als recreatiegebied. Deze locatie was onderdeel van een groter geheel, zo blijkt uit het Plan van Eisen uit 1973. De functie van het terrein is sinds de het PvE zowel op tekening als daadwerkelijke functie veranderd. De eerder bedachte ijsbaan uit het PvE is niet doorgegaan waardoor plaats is gemaakt voor andere functies. In het definitief ontwerp uit 1978 is de functie van dit terrein echter onduidelijk. Dit ongedefinieerde karakter heeft zich doorgezet sinds de aanleg van het gehele Jagersveld en heeft het terrein meerdere functies gehad, wel altijd ten dienste van recreatie.

4. Cultuurhistorische waarden

De cultuurhistorische waarde is van de onderzoekslocatie is positief. De locatie maakt echter onderdeel uit van het grotere geheel van het Jagersveld, de waardering voor het Jagersveld is van hoge waarde. Het Jagersveld vertelt niet alleen het verhaal van de omgang met recreatiegebieden, maar ook die van grootschalige stedelijke uitbreidingen in de Zaanstreek. De zandwinplas heeft zand verzorgd voor de Coentunnel, A8 en woonwijken zoals Kogerveld en het Kalf. Vervolgens is het gebied getransformeerd tot grootschalig recreatiegebied. Dit is een van de aangewezen recreatiegebieden door het Rijk, in samenhang met de nabijgelegen reactiegebieden Twiske en Spaarnwoude. Het gebied met ruimte voor de mens en natuur zou niet alleen ten dienste staan van de nieuwe woonwijken, maar zou ook het negatieve beeld over de stenige en industriële Zaanstreek positiever kunnen maken. De onderzoekslocatie vertelt een klein onderdeel van de ontwerpgeschiedenis en invulling als recreatiegebied.

5. *Gaafheid en zeldzaamheid*

De gaafheid of zeldzaamheid heeft een basiswaarde voor de onderzoekslocatie. In de tijd is de functie en vorm van het gebied meerdere malen veranderd. De speeltoestellen die zich nu op het terrein bevinden zijn ook generiek en kunnen op een andere locatie een plek vinden. Een gebied zoals dit is op meerdere plekken te vinden. Een andere recreatieve functie zou hier ook goed denkbaar zijn. De gaafheid of zeldzaamheid van de Jagersplas als geheel heeft een positieve waarde. In Nederland zijn meerdere zandwingebieden omgevormd tot recreatiegebied, binnen Zaanstad is dit echter de enige voorbeeld. Daarnaast binnen Zaanstad het enige gebied dat door het Rijk in de jaren '60 en '70 is aangewezen als dagrecreatie op stadsniveau, in samenhang met Spaarnwoude en het Twiske.

3.2 Conclusie en aanbevelingen

Conclusie van waardering

De locatie is geen losstaand gebied, maar vormt een onderdeel van het grotere geheel van Jagersveld dat in de jaren '60 en '70 tot stand is gekomen. Het groene, natuurlijke en recreatieve karakter van de locatie en de relatie met het Kalverpad is hierin essentieel. Het is van belang dat deze context in gedachte wordt gehouden bij verdere ontwikkelingen. Aan de hand van de bovengenoemde waarden worden aanbevelingen gedaan met betrekking tot nieuwe ontwikkelingen.

- De locatie heeft waarde als onderdeel van het recreatiegebied Jagersveld als geheel.
- Het groene en natuurlijke karakter van de locatie is erg waardevol voor zowel het terrein zelf als in zijn context.
- De relatie tussen de locatie met het Kalverpad is waardevol: wilgen langs de rand geven een bijzonder karakter en open zicht vanaf het pad op de locatie geeft een open entree vanaf de fietstunnel onder de A8.
- De relatie tussen de locatie en zijn omgeving van het Jagersveld is niet optimaal, maar biedt wel kansen door zijn entreefunctie aan het Kalverpad.

Aanbevelingen voor de camperplaats

- *Een nieuwe ontwikkeling moet aansluiten bij het geheel van het Jagersveld.*
 - Dit houdt in: recreatieve functie óf natuurbeleving. Een camperplaats zou hier een geschikte functie voor zijn, aangezien deze aansluit bij het recreatieve karakter van het Jagersveld.
- *Houdt het groene en natuurlijke karakter in stand:*
 - Uitgangspunt is dat de wilgen lang het Kalverpad te behouden blijven. Bij nieuwe ontwikkelingen moet behoud van deze karakteristieke bomen een randvoorwaarde vormen.
 - Het gebied is nu onverhard. De komst van een camperplaats vraagt om bijbehorende voorzieningen zoals standplaatsen, waterpunten of afvalbakken. Het is van belang dat het groene karakter in stand blijft en de nieuwe voorzieningen ondergeschikt hieraan zijn. Bij de inrichting van de ruimte is het aan te raden een landschapontwerper te betrekken om dit vorm te geven.
- *Behoud het zicht op het terrein vanaf het Kalverpad:*
 - Het Kalverpad is een belangrijke route langs de Nagouw en verbinding tussen het Kalf en Kogerveld. De locatie grenst direct aan de route voorbij de fietstunnel onder de A8. Dit geeft vorm aan de entree naar het Jagersveld vanaf Zaandam. Het open beeld op de locatie zorgt voor lucht en ruimte na de smalle tunnel en representeert het groene karakter van het Jagersveld. Behoud van open zicht op het terrein vanaf deze route is dus zeer waardevol.
- *Versterk de relatie met de omgeving:*
 - Het gebied vormt de entree naar het Jagersveld. De groene, natuurlijke en recreatieve identiteit van het Jagersveld zou versterkt kunnen worden wanneer deze locatie een nieuwe functie krijgt.
 - Het terrein lijkt door de strakke scheiding met de hondenvereniging en de Gouw een op zichzelf staand terrein, terwijl het onderdeel uit maakt van het grotere Jagersveld. Een kans doet zich voor om de relatie met zijn omgeving te versterken door bijvoorbeeld een betere aansluiting te maken op de paden rondom de Jagersplas en de sportvelden te maken.
 - In plaats van te kijken naar individuele gebieden zou het Jagersveld als geheel moeten worden onderzocht. Dit vraagt om een visie van het Jagersveld als geheel, wat vraagt om een cultuurhistorische verkenning voor het gehele gebied.

4. Bronnen

- Cultuurhistorische verkenning Boerenjonkerbuurt, Team erfgoed, januari 2021.
- <https://zaanatlas.nl>
- Gemeentearchief Zaanstad:
Alle kaartmateriaal, vastgelegd op foto's, zijn afkomstig uit het Gemeentearchief Zaanstad, tenzij anders vermeld.
- De foto's en kaarten van de huidige situatie zijn gemaakt door Hilde Bloemers.